

dr hab. Grażyna Mendecka, prof. GWSH

Katedra Psychologii

Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej

im. Wojciecha Korfanteo

w Katowicach

Katowice, 12.01.2016

RECENZJA

ROZPRAWY DOKTORSKIEJ KRZYSZTOFA DUDKA „ROLA ETYCZNYCH WARTOŚCI W ZARZĄDZANIU SZKOŁĄ” – PROMOTOR: ADAM NIEMCZYŃSKI WYDZIAŁ ZARZĄDZANIA I KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Trwająca w Polsce w ostatnim ćwierćwieczu transformacja ustrojowa spowodowała, że polska szkoła poddawana jest permanentnej reformie, prowadzonej często bezrefleksyjnie lub bez głębszego przeanalizowania podstaw, na jakich powinna być oparta. W tej sytuacji problem podjęty przez Autora dotyczący związku zarządzania szkołą z wartościami etycznymi ma doniosłe znaczenie zarówno w aspekcie poznawczym jak i w wymiarze społecznym. Oceniana rozprawa liczy 138 stron, zawiera 13 tabel, 1 rysunek i 1 aneks. Opracowana została w oparciu o 181 pozycji krajowych i zagranicznych. Rozprawa zawiera cztery części. Pierwsza dotyczy teoretycznych podstaw podjętego problemu, druga to prezentacja własnego programu badawczego i uzyskanych wyników. Trzecia jest dyskusją wyników badań oraz zawiera opracowany przez Autora program służący do wykształcenia u uczniów szacunku dla własnych i cudzych wytworów intelektualnych. Ostatnia z części zawiera opracowanie cytowanej w rozprawie literatury.

Początkowe rozdziały ukazują podjęty problem w świetle studiów literatury, rozdział pierwszy dotyczy oceny praktyki zarządzania wobec wielości dziedzin ludzkiej działalności, drugi poświęcony jest stricte zarządzaniu edukacją. W pierwszym Autor definiuje istotę zarządzania oraz poddaje ocenie fakt, że we współczesnej literaturze nauk o zarządzaniu dominuje tendencja do opracowania uniwersalnych zasad, które obejmowałyby wszystkie dziedziny działania człowieka. Dążenie do rozwiązań uniwersalnych powoduje ignorowanie faktu mnogości i swoistości dziedzin ludzkiej aktywności. Uniwersalne zasady zarządzania organizacjami wywodzą się z wartości, praw i norm ważnych dla organizacji w zakresie rynku produkcji dóbr i usług. Istnieje też szereg dziedzin działalności, takich jak edukacja, ochrona zdrowia czy bezpieczeństwo, które mają zdecydowanie odmienny charakter od

organizacji rynkowych a są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństw. Każda z tych dziedzin ma swą autonomiczną wartość konstytutywną, która wypełnia ją określoną treścią i nadaje cel jej działaniom, ma unikatowe, swoiste reguły postępowania, niezależne od innych dziedzin i wolne od zewnętrznych determinacji. Autor w pierwszym rozdziale rozprawy prezentuje rozwój nauki o zarządzaniu, a na tym tle wskazuje na fakt, że poszukiwanie ogólnej definicji zarządzania powoduje usuwanie celów konstytutywnych określonej ludzkiej działalności oraz prowadzi do pomijania jej etycznych aspektów.

Analizując problem zarządzania edukacją mgr Krzysztof Dudek charakteryzuje dwa jego typy: heteronomiczny i autonomiczny. Literatura przedmiotu wskazuje, że przy heteronomicznym zarządzaniu na pierwszy plan wysuwają się kwestie natury organizacyjno-prawnej i ekonomicznej. Brak poszanowania edukacji jako dobra autotelicznego wynika z hierarchicznego podporządkowania go władzy państwowej. Ministerstwo – silny ośrodek stojący na szczycie hierarchii, deleguje swe rozporządzenia kuratoriom, te zaś kierują je do szkół, które zamiast być jednostkami najważniejszymi, stoją najniżej w hierarchii systemu edukacyjnego. Autor rozprawy dostrzega i trafnie opisuje wszystkie ułomności heteronomicznego zarządzania edukacją. Celem tak prowadzonego zarządzania jest podporządkowanie edukacji celom ekonomii i rynku, na którym podstawową rolę odgrywają osiągnięcia i kompetencje, będące w ujęciu tych teorii dobrym prognostykiem przyszłych sukcesów rynkowych i zawodowych. Heteronomiczne zarządzanie oświatą sprawia, że edukacja staje się wartością wtedy, gdy może się komuś do czegoś przydać. Tymczasem w błyskawicznie zmieniającej się, płynnej współczesnej rzeczywistości trudno przewidzieć, jakie kompetencje i umiejętności mogą nawet w nieodległej przyszłości być najwyżej cenione i przydatne.

Autonomiczny sposób zarządzania edukacją jest systemem niepodporządkowanym żadnym celom instrumentalnym, a tym samym wolnym od interpretowania edukacji jako wartości pragmatycznej, która służy przygotowaniu człowieka do poza edukacyjnego celu, na przykład bycia sumiennym pracownikiem, żarliwym patriotą czy wyznawcą określonej religii. Wymazanie wartości etycznych z życia szkoły i zastąpienie ich wartościami pragmatycznymi prowadzi zdaniem przedstawicieli nauk społecznych do poważnych problemów w rozwoju tak indywidualnym człowieka, jak i społeczeństwa. Alternatywą dla pragmatyzacji wartości etycznych w szkole jest rozumienie edukacji jako autotelicznej wartości etycznej, której celem jest wszechstronny i autonomiczny rozwój osobowy człowieka. Zarządzanie edukacją

W trzecim rozdziale rozprawy mgr Krzysztof Dudek prezentuje cel, przesłanki i hipotezy podjętego przez siebie badania empirycznego. Opracowując własny program badawczy stawia tezę, że podejście podmiotów uczestniczących w procesie edukacji (nauczycieli i uczniów) do własności intelektualnej zależy od wartości przypisywanej edukacji – czy nadawana jej wartość ma charakter autonomiczny czy też heteronomiczny. Sformułowanie hipotez poprzedza Autor rozprawy szerokim wywodem dotyczącym kolejno problemu wartości we współczesnym świecie, roli etyki w zarządzaniu, znaczeniu moralności w edukacji, wytworom intelektualnym w szkole, teorii A. Niemczyńskiego dotyczącej rozwoju człowieka w indywidualnym cyklu życia, znaczeniu ideałów w życiu ludzi ze szczególnym uwzględnieniem interpretacji ideału w edukacji.

Tak szerokie i jak najbardziej trafne ujęcie przesłanek dotyczących opracowania programu własnych badań i umieszczenie ich w rozdziale prezentującym ów program należy zaliczyć do uchybień natury redakcyjnej – dla przejrzystości wyводу należało je ująć jako trzeci rozdział analizujący podstawy teoretyczne podjętych badań. Natomiast w rozdziale opisującym stricte program własnych badań powinny się znaleźć tylko odwołania do szeroko potraktowanej analizy problemu w świetle studiów literatury.

Cel podjętych przez siebie badań Autor określa jako poznawczy i precyzuje go jako poszukiwanie: „(...)uwarunkowania pragmatyzacji wartości moralnych w szkole przez praktykowaną koncepcję edukacji, która może sprzyjać traktowaniu aktywności umysłowej i jej wytworów w kategoriach eliminujących ocenę moralną” (str. 71-72). W nawiązaniu do celu badania zostały sformułowane w sposób nie budzący większych zastrzeżeń trzy hipotezy. Trzecia dotyczy związku autonomicznego rozumienia edukacji z etycznym, a heteronomicznego z pragmatycznym traktowaniem autorstwa wytworów intelektualnych uczniów

Narzędzie, którym posłużono się w badaniach stanowił opracowany przez Adama Niemczyńskiego Wywiad o Dylematach Biograficznych. Wywiady zostały sporządzone w formie pisemnej. Narzędziem tym przebadano po 30 uczniów i taką samą liczbę nauczycieli z trzech szczebli nauczania: szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej. Razem badana zbiorowość liczyła 180 osób. Autor zadowalająco scharakteryzował wykorzystane narzędzie. Z punktu widzenia celu badawczego narzędzie dobrano prawidłowo, gdyż dostarcza ono odpowiedniego do weryfikacji hipotez materiału

empirycznego. Ten zaś był analizowany zgodnie z dobrze zdefiniowanymi przez Autora rozprawy zmiennymi kategoriami i ich wskaźnikami.

Analiza uzyskanego materiału empirycznego polegała na wyodrębnianiu tzw. całości myślowych, które zgodnie z teorią R. Ingardena(1976), tworzy kompletna myśl dotycząca danej kwestii. W przypadku analizowanych rezultatów badań całość myślową tworzą odpowiedzi na dwa pytania: „Co w takich przypadkach powinien zrobić nauczyciel” i „Dlaczego tak właśnie powinien uczynić”. Ponieważ w badaniach uczestniczyło 180 osób, a wyodrębniano w nich po 6 całości myślowych, analizując uzyskany materiał należało przeanalizować i zakwalifikować 1080 całości myślowych. Badacz poddał kontroli materiał empiryczny pod względem rzetelności losując 30 protokołów badania, a następnie w roli niezależnych sędziów wystąpili Promotor i Autor rozprawy. Uzyskana zgodność w zaliczaniu materiału do zmiennych i kategorii wynosiła od 75% - 90%, co uznano za zadawalającą trafność konceptualizacji wskaźników, zmiennych i kategorii. Jest rzeczą niezrozumiałą (a także naganną), że do analizy posiadanego materiału empirycznego nie powołano odrębnych sędziów kompetentnych (wystarczyło by trzech), którzy niezależnie kwalifikowaliby materiał badawczy, unikając pokusy stronniczości. Analizując wyniki przy weryfikowaniu trzeciej hipotezy, Autor zastosował prawidłowo test statystyczny chi-kwadrat poszukując zależności między pojmowaniem wartości intelektualnej uczniów w kategoriach etycznych lub pragmatycznych a postrzeganiem edukacji jako wartości autonomicznej bądź heteronomicznej.

Podsumowując wyniki przeprowadzonej analizy materiału empirycznego Autor stwierdził, że potwierdziły one jednoznacznie związek między oceną jakości zarządzania szkołą (autonomiczną bądź heteronomiczną) a etycznym bądź pragmatycznym stosunkiem do własności intelektualnej uczniów. Wyniki badań wykazały, że zarówno wśród uczniów jak i nauczycieli wszystkich trzech szczebli nauczania dominowało heteronomiczne wartościowanie edukacji, trzeba jednak podkreślić znacznie rzadziej występujące, ale obecne w myśleniu nauczycieli i uczniów autonomiczne ujęcie wartości edukacji. Jak wykazała analiza materiału empirycznego w 28 przypadkach oceny wytworów intelektualnych uczniów w kategoriach etycznych współwystępowało rozumienie edukacji jako wartości autonomicznej. Nie odnotowano natomiast ani jednego przypadku współwystępowania etycznego oceniania wytworów intelektualnych z heteronomicznym rozumieniem edukacji (str.99).

Po prezentacji uzyskanych wyników w rozdziale VI, który Doktorant zatytułował „*Dyskusja nad znaczeniem wyników sprawdzenia hipotez*”, przeprowadził analizę, oceniając całość zastosowanej procedury badawczej, a więc: dobór grupy badanych, trafność doboru narzędzia badawczego, sformułowanie celu poznawczego badań i trafność postawionych hipotez. Rozdział VI kończy się prezentacją projektu, który mógłby zostać zgłoszony na konkurs wspierający działania na rzecz ukształtowania pozytywnej postawy uczniów wobec autorstwa ich wytworów intelektualnych. Autor, odnosząc się do doboru przez siebie grup badawczych, pozytywnie ocenił fakt udziału w badaniach zarówno uczniów, jak i nauczycieli, gdyż obie te grupy tworzą społeczność szkolną. Wyrażając zadowolenie z doboru grup badawczych Doktorant postuluje rozszerzenie w przyszłości badań na grupę nauczycieli nauczania początkowego, nauczycieli akademickich oraz rodziców.

Oceniając dobór badanych nie sposób nie odnieść się do faktu, że Autor nie przeprowadził, bo prawdopodobnie nie zgromadził takich danych, bliższej charakterystyki badanej przez siebie zbiorowości. Badania mają zaskakująco formalny charakter, badani są traktowani wyłącznie jako uczniowie lub nauczyciele określonego szczebla nauczania. Tymczasem w psychologii nie powinno pomijać się bliższej charakterystyki badanych, ich wieku, stażu pracy, uczęszczania do określonej klasy. Te dane byłyby szczególnie wartościowe przy charakterystyce szczupłej grupy osób, które w sposób odmienny od większości badanych dostrzegały etyczny aspekt braku poszanowania cudzej własności intelektualnej.

Odnosząc się do zastosowanego w badaniach narzędzia Autor słusznie ocenia go pozytywnie i szerzej objaśnia istotę zaangażowanego aksjologicznie badania myślenia mającego naturę preskrypcji. Pozytywnie należy również ocenić przeprowadzoną przez Autora analizę uzyskanego materiału empirycznego odniesioną do założeń teoretycznych przyjętych w pracy. Doktorant w dyskusji podkreślił, że podstawę teoretyczną do sformułowania celu poznawczego własnych badań i postawienia hipotez było odrzucenie tezy o uniwersalności zarządzania i opowiedzenie się za koncepcją zarządzania edukacją według swoistego dla niej celu (str. 107). Autor wyraził przekonanie, że chociaż myślenie o edukacji jako o procesie efektywnego działania na rzecz rozwoju uczniów jako indywidualnych osób, co wiąże się z poszanowaniem autorstwa ich wytworów intelektualnych, należy do mniejszości uczniów i nauczycieli, nie powinno to wykluczać możliwości budowania na tym fakcie działań zmierzających do zmiany poglądów aktualnie myślącej odmiennie większości (s. 105).

Biorąc to twierdzenie za pewnik Autor w ostatnim rozdziale prezentuje program, który w sprzyjających warunkach mógłby zostać wdrożony (np. po uzyskaniu dużego zastrzyku finansowego przyznanego resortowi edukacji w konkursie) i stałby się podstawą wszechstronnego, indywidualnego rozwoju ucznia w warunkach autonomicznego zarządzania szkołą, dzięki czemu odnoszono by się z szacunkiem do własności intelektualnej uczniów. Zawarte w rozdziale 6.3 rozprawy propozycje są interesujące i nie budzą merytorycznych zastrzeżeń. Pewien niepokój budzi jednak fakt, że opracowanie nie stanowi (przynajmniej w pełni) własności intelektualnej Doktoranta, gdyż poszczególne prezentowane w rozprawie składniki projektu są autorstwa A. Niemczyńskiego (2012 – 2015), nie zaś wyłącznie oryginalnym opracowaniem Krzysztofa Dudka. Przynajmniej takie odnosi się wrażenie, bo tak Autor zredagował tekst rozdziału.

Rozprawę kończy zestawienie cytowanej w niej literatury. Wśród 181 pozycji 37 to pozycje anglojęzyczne. Zdecydowaną większość cytowanych pozycji stanowią źródła wydane po roku 2000. Wśród cytowanych źródeł zabrakło pozycji wydanej w roku 2013 pod redakcją A. Chudzikiej-Czupały pt. *„Człowiek wobec wartości etycznych. Badania i praktyka”* (Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego). Zawarty w tej monografii tekst M. Górnik-Durose i I. Landowskiej *„O etycznych dylematach przy stawianiu pierwszych kroków w pracy naukowej – magistranci wobec plagiatowania”* powinien zainteresować Autora, gdyż dotyczy stricte problemu analizowanego w ocenianej rozprawie. Spis cytowanej literatury sporządzono zgodnie z zasadami stosowanymi w psychologicznych opracowaniach, każda pozycja jest dokładnie opisana. Generalnie praca jest starannie przygotowana, napisana dobrym formalnym językiem, przyjętym w opracowaniach naukowych. Wyjątkiem jest tylko rozdział 6.3 napisany w bardziej swobodnym, zawierającym kolokwializmy, stylu.

Do pracy w charakterze aneksu dołożono jeden załącznik – jest to druk metody stosowanej w badaniach (jedna strona). Dziwi brak załączników, które zawierałyby wypełnione przez badanych uczniów i nauczycieli kwestionariusze (choćby po jednym z każdej szkoły), co dałoby czytelnikowi obraz zachowania się osób uczestniczących w badaniach oraz pozwoliło stwierdzić, z jakim poziomem trudności spotykał się Autor analizujący zgromadzony przez siebie materiał empiryczny. Doktorant przy charakteryzowaniu wskaźników co prawda zawarł w tekście fragmenty wypowiedzi badanych, ale to nie oznaczało możliwości zrezygnowania z przytoczenia pełnych, oryginalnych wypowiedzi badanych.

Podsumowując ocenę rozprawy doktorskiej mgr Krzysztofa Dudka stwierdzić należy, że mimo wymienionych słabości, opracowanie posiada również szereg walorów. W pierwszym rzędzie na podkreślenie zasługuje fakt podjęcia bardzo ważnego problemu tak w wymiarze poznawczym, jak i wagi dla praktyki społecznej. Walorem jest osadzenie podjętych badań w dobrze zarysowanym i wszechstronnie ujętym kontekście teoretycznym. Dyskusji uzyskanego i poddanego prawidłowej analizie materiału empirycznego nie ograniczono do wąskiej interpretacji, lecz ulokowano ją w szerszych ramach wiedzy z zakresu nauk społecznych i zarządzania.

Wymienione właściwości pracy powodują, że rozprawa „*Rola etycznych wartości w zarządzaniu szkołą*” spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, dlatego wnioskuję o dopuszczenie mgr Krzysztofa Dudka przez Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego

